

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-75>

УДК 343.98

МОДИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА

MODIFICATION OF TOOLS FOR FORENSIC ECONOMIC EXAMINATION OF FINANCIAL FRAUD

Іванков Володимир Миколайович

кандидат економічних наук,

Науково-дослідна судово-експертна установа

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5513-4290>**Ivankov Volodymyr**

Forensic Research Institution

Стаття присвячена проблемі розробки інструментів судово-економічної експертизи запобігання та протидії шахрайству. Проаналізовано міжнародний досвід використання криміналістів-бухгалтерів для протидії шахрайству. Запропоновано модифікувати методи судово-економічної експертизи в напрямку їх застосування в ході досудового розслідування та судового процесу для вирішення завдань виявлення фінансового шахрайства. Розроблена модель, яка передбачає інтеграцію техніки проведення судово-економічної експертизи та організаційні засади її виконання. Новизна роботи полягає у включенні до моделі судово-економічної експертизи елементів внутрішнього контролю компанії, де відбувається розслідування, здатних запобігти потенційним шахрайським схемам. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості застосуванні моделі судово-економічної експертизи, щоб забезпечити надійне рішення для запобігання випадкам шахрайства.

Ключові слова: судово-економічна експертиза, шахрайство, інструменти оцінки шахрайства, модель, методи.

The article is devoted to the problem of developing tools for forensic economic expertise to prevent and combat fraud. Analyzed the international experience of using forensic accountants to counter fraud. The influence of the tasks of detecting fraud in the pre-trial investigation and the trial on the organization of the forensic economic examination has been revealed. It is proposed to modify the methods of forensic economic examination in the direction of their application to detect financial fraud. An innovative model has been developed that provides for the integration of the technique of conducting a forensic economic examination with the methods of accounting, analysis, and audit. The model provides for the differentiation of fraud prevention processes embedded in it into two groups. The first group includes the process of preliminary investigation to determine the credibility of the suspicion of fraud. Modeling provides an algorithm of actions when fraud is not detected, which should be reflected in the expert opinion. The processes of the second group reflect the circumstances of the identified fraud and their analysis, followed by reporting in the form of an expert opinion. The study made it possible to reveal the use of forensic economic examination tools at each stage of its implementation. The model takes into account the stages of identifying and examining financial evidence to establish a reliable base on a suspected transaction, assessing the quality of evidence, collecting relevant data using relevant software, evidence, providing an expert opinion, which will help in considering the objectives of the investigation or other parties. It has been determined that the assessment by forensic experts of the ability of the company's internal control system to prevent fraud through risk management tools will provide greater confidence in the reliability of evidence of financial fraud. The novelty of the work lies in the inclusion in the model of forensic economic examination of the elements of internal control of the company where the investigation takes place, which can prevent potential fraudulent schemes. The practical significance of the study results lies in the possibility of applying the forensic economics model to provide a reliable solution to prevent fraud.

Keywords: forensic economic examination, fraud, fraud assessment tools, model, methods.

Постановка проблеми. Одним із викликів сучасності є зростання рівня економічної злочинності, а відсутність належного механізму для вирішення цієї проблеми призвело до того, що громадськість, контрольні та правоохоронні органи, наукова та фахова спільнота

знаходяться в його пошуках. Разом з тим економічне середовище продовжує швидко змінюватись під впливом зростання інвестицій в інформаційні технології (IT) і швидких темпів технологічних змін під час виконання соціальних та державних функцій, модифікації органі-

заційного управління, зміни джерел фінансування, у т.ч. під впливом зростання військової ескалації через напад РФ. Це потребує удосконалення контролю за використанням усіх видів ресурсів [1]. Проте компанії по-різному та з різною швидкістю реагують на широкий спектр можливостей і викликів національних економік. Як результат, фінансова злочинність, яку можна розглядати як різновид економічної злочинності, глибоко в'їлася в структуру світової економіки, продовжує негативно впливати на соціально-економічне середовище. Судово-економічна експертиза, яку також називають в зарубіжній практиці бухгалтерським розслідуванням, є поєднанням судової експертизи та бухгалтерського обліку [2]. Ця інтеграція бухгалтерського обліку, аудиту та розслідування, яка займається можливими незаконними та шахрайськими фінансовими операціями, виникла в міжнародній практиці у відповідь на високий рівень шахрайства. Для використання зарубіжного досвіду у протидії шахрайству в Україні доцільно модифікувати застосування інструментів судово-економічної експертизи на основі реалізації всього її методичного та організаційного потенціалу на етапах кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Роль судово-економічного експерта для пошуків шахрайства чи фінансових зловживань не є новою, вона існує той проміжок часу, скільки існує економічне середовище, де мають місце злочинні дії. Найбільш загальне визначення терміну *forensicas* має тлумачення «належить, використовується або підходить для судових інстанцій або публічних дискусій і дебатів» [3]. Відповідно, поняття «судова експертиза» в бухгалтерській професії стосується зв'язку фінансових фактів з юридичними проблемами їх відображення. Отже, потреба вийти за рамки вимог відповідності бухгалтерського обліку, щоб розпочати глибоке розслідування фінансових даних та отримати докази, які можна обґрунтувати в суді, зумовлена необхідністю розкрити шахрайство [4, с. 523]. Таким чином, спочатку судово-бухгалтерська, а згодом судово-економічна експертиза є ланкою, яка з'єднує систему бухгалтерського обліку з юридичною системою та може належним чином забезпечити професійну підтримку судових процесів щодо виявлення шахрайства. Судово-економічна експертиза може слугувати потенційним інструментом для боротьби з фінансовими злочинами, а також для ідентифікації та відстеження випадків фінансового шахрай-

ства [3]. Такий твердження створює передумови для ефективного підходу до обмеження високого рівня економічної злочинності шляхом запобігання шахрайству за допомогою відповідних методик судово-економічної експертизи.

Боротьба з фінансовою злочинністю має спиратись на надійні інструменти, які можуть модифікуватись залежно від змін економічного середовища. Тому рішенням, яке дозволить забезпечити ефективність і стійкість дії засобів протистояння на шляху зростання фінансового шахрайства, є моделювання, здатне об'єднати всі необхідні техніки і технології судово-економічної експертизи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Мотивація для цього дослідження випливає з того факту, що зарубіжний досвід використання інтегрованих навичок бухгалтерського обліку, аудиту та методів розслідування, може бути ефективною судово-економічною експертизою в якості інструменту протидії шахрайству, якщо її правильно застосувати.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає у розробці інноваційної моделі впровадження методів, способів та прийомів судово-економічної експертизи для запобігання та виявлення фінансового шахрайства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У звіті PwC про глобальні дослідження економічної злочинності було зазначено, що компанії продовжують повідомляти про суттєві випадки економічних злочинів у світі, які продовжують зростати [5]. На боротьбу з шахрайськими діями фінансові установи зараз витрачають близько 5 мільярдів фунтів стерлінгів щорічно [6]. Немає сумніву, що фінансова злочинність щороку все більше набуває глобального та небезпечного масштабу, впливаючи на фінансові установи, громадськість та економіку [7, с. 6].

Крім того, недостатність якісного судово-економічного аналізу фінансової звітності та бухгалтерського обліку через відсутність нормативної бази та глибоких навичок у фахівців є однією з вагомих перешкод у боротьбі з фінансовими злочинами. Отже, для ефективно протидії шахрайству потрібна зрозуміла та надійна основа для впровадження методів судово-економічної експертизи у роботу тих фахівців, які безпосередньо займаються цим напрямком. Шахрайство передбачає спрямовані зусилля для отримання особистої вигоди або збагачення шляхом продуманого,

нецільового використання або незаконного привласнення ресурсів установи [8]. Шахрайство – це навмисний акт обману людей або компанії з метою отримання переваги їхніх ресурсів, він передбачає ретельно сплановані та виконані дії, спрямовані на використання ресурсів організації для отримання особистої вигоди, на відміну від помилки, яку можна назвати ненавмисною [9]. Варто зазначити, що визначення фактів шахрайства є законним актом за своєю природою, але аудиторам бракує спроможності юридично визначити факти шахрайства. Шахрайство не обмежується крадіжкою ресурсів, воно характеризується спробою його приховати [8].

Привласнення ресурсів без спроб приховування можна розцінювати як звичайну крадіжку, яку легко виявити за допомогою механізмів внутрішнього контролю. Отже, випадки крадіжки можуть перерости в шахрайство, якщо його намагаються приховати. У разі корпоративного шахрайства саме компанія, як правило, зазнає найбільших збитків. Відповідно до стандартів аудиту профіль шахрайства можна розділити на три категорії, а саме: привласнення активів, корупційні схеми та шахрайство з фінансовою звітністю [9]. Окремі випадки шахрайства можна виявити за допомогою системи внутрішнього контролю, яка передбачає процеси управління ризиками, контролю, моніторингу та діяльність підрозділу внутрішнього аудиту.

Процеси управління ризиками – це ефективні превентивні стратегії, запроваджені керівництвом для запобігання впливу шахрайства, тоді як контрольна діяльність – це політики та процедури управління, спрямовані на виявлення випадків шахрайства та пов'язаних з ними ризиків, щоб мінімізувати рівень шахрайства та його виникнення. Витрати компанії на утримання дієвих систем внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту досягають дуже значних сум в бюджетах видатків. Однак вони не завжди мають достатньо методів для виявлення шахрайства.

Судово-економічна експертиза як засіб боротьби зі злочинністю є результатом еволюції бухгалтерської експертизи, метою якої було виявити шахрайські дії всередині та за межами компанії [10, с. 17].

Судово-бухгалтерська експертиза, або використовуване зарубіжною практикою словосполучення «бухгалтерське розслідування», не тільки є злиттям методів судової експертизи та бухгалтерського обліку [2, с. 2], а визначає інтеграцію бухгалтерського обліку,

аудиту та слідчих навичок [11, с. 209]. Судово-економічна експертиза – це галузь бухгалтерського обліку, яка швидко розвивається, і описує завдання експертизи проблемних питань від сторін-учасників судових процесів. «Судова експертиза» означає «придатна для використання в суді», і саме на цій основі зазвичай працюють бухгалтери-криміналісти різних країн світу. Судово-бухгалтерська експертиза передбачає застосування бухгалтерського обліку та аудиту, фінансових і слідчих навичок до неврегульованих питань, що проводиться в контексті правил доказування [11, с. 210]. Згідно з цими визначеннями, основна увага судово-економічної експертизи полягає у виявленні та перевірці шахрайських операцій, щоб визначити справжні наміри злочинця. Євдокіменко С.В. обґрунтував, що судово-бухгалтерська експертиза передбачає застосування концепцій і методів бухгалтерського обліку через можливість отримувати належні обґрунтовані докази для кримінального правосуддя [10, с. 56].

Бухгалтер-криміналіст намагається виявити помилки, нечіткість в операціях і зареєстровані транзакції, що містять викривлення, з метою встановлення, чи є такі операції шахрайськими. По суті, на думку зарубіжних фахівців, судово-бухгалтерська експертиза передбачає виявлення, запис, вилучення, звітування та перевірку минулих фінансових даних, необхідних для врегулювання потенційних правових спорів або використання інформації про фінансові операції у судових спорах. Судово-бухгалтерська експертиза за кордоном знаходить застосування в різних ситуаціях, таких як оцінка бізнесу, процес розлучення і сімейні спори, відстеження активів, тілесні ушкодження та смертельні випадки або медичні претензії, позови про непрямі збитки та збитки компаній, партнерські та корпоративні спори, врегулювання наказів про конфіскацію, відстеження незаконних транзакцій, а також розслідування шахрайства та підтримка судових процесів [8, с. 64].

Підсумовуючи зарубіжний досвід функцій судово-бухгалтерської експертизи щодо виявлення шахрайства, визначимо головні: аналіз, інтерпретація та представлення складних фінансових даних, підтверджених достатніми відповідними доказами. Отже, основна робота судово-бухгалтерського експерта з виявлення шахрайства може бути розділена на чотири сфери, а саме: бухгалтерський облік, аудит, розслідування шахрайства, а також супровід судових процесів.

Дослідження показало, що зарубіжна судово-бухгалтерська практика є життєздатним інструментом з великим потенціалом для розкриття фінансових злочинів і корупції. В Україні в законодавстві відсутні прямі норми щодо виявлення шахрайства та корупції в ході проведення судово-економічної експертизи, але за фактом саме такі завдання ставляться перед судовим експертом слідчими органами чи судом.

Свою думку щодо впливу відсутності належної бази для впровадження виявлення шахрайства судово-бухгалтерською експертизою висловили нігерійські судові експерти [12, с. 72], які вивчали вплив судово-бухгалтерської експертизи на ефективність боротьби з шахрайством в банках Нігерії. Вони писали, що така ситуація призводить до відтермінування боротьби з корупцією.

Отже, для ефективного розгортання судово-економічної експертизи як інструменту протидії, виявлення та запобігання шахрайству необхідно вирішувати проблеми з точки зору управління її методологією. Вітчизняними науковцями і практиками було оцінено здатність інструментів судово-економічної експертизи виконувати такі завдання [7, 14]. Разом з тим встановлено, що багато криміналістичних інструментів незручні для користувача та не мають зрозумілих методик їх використання для вирішення завдань протидії шахрайству. Це критична проблема, яку необхідно враховувати, оскільки інструменти, непристосовані для таких задач, можуть перешкоджати ефективному аналізу даних і призвести до неправильної інтерпретації результатів, або відволікати ресурси. Таким чином використання судово-економічної експертизи як слідчого інструменту для боротьби з економічними злочинами розглядалось фахівцями в Україні [10; 13, с. 226].

Слід зазначити, що і практикою зарубіжних країн, і вітчизняною практикою було розроблено та впроваджено багато методичних інструментів для провадження судово-економічної експертизи. Однак не існує загальноприйнятної основи щодо вчинення шахрайства та заходів її протидії через особливості діяльності різних компаній.

Традиційно виділяють три основні етапи організації виконання судово-економічної експертизи: підготовка до розслідування, власне експертне розслідування та формування висновків як результатів, необхідних для розкриття шахрайства та його судового розгляду.

На кожному етапі застосовуються прита-

манні потребам дослідження методи, способи і прийоми, які слугують завданням кожної конкретної судової економічної експертизи. Аналіз літератури показав, що недоліки, які продовжують гальмувати впровадження судово-економічної експертизи як інструменту боротьби з шахрайством, полягають у недостатній законодавчій підтримці цих завдань та відсутності відповідної системної моделі їх реалізації.

У роботі розроблено концептуальну модель на основі інноваційних підходів зарубіжної практики у протидії економічній злочинності (рис. 1).

Вона узагальнює останні досягнення в розробці стійкої наукової основи моделювання для впровадження судово-економічної експертизи в боротьбі з фінансовими та економічними злочинами. Щоб досягти цього, було проведено дослідження з фахової літератури щодо необхідних навичок, діяльності судово-економічних експертів. Це призвело до ідентифікації основних компонентів її концептуальної моделі. Після цього нами інтегровано ці компоненти у консолідовану структуру, придатну для впровадження судово-економічної експертизи для цілей виявлення та запобігання шахрайству.

Дана модель визначає кроки та процеси, необхідні для розкриття шахрайства та підтримки досудового слідства та судового процесу. Розроблена концептуальна основа також включає необхідні дані для виявлення, розслідування та судового переслідування шахрайства. Сюди входить дослідження даних для визначення доказової бази щодо підозрюваної операції, збір відповідних даних з використанням наявного програмного забезпечення, придатного для аналізу, оцінка якості доказів, та представлення отриманої фінансової інформації у експертному висновку. Експертний висновок надає докази у розгляді задач слідства та під час судового процесу.

Концептуальна модель впровадження судово-економічної експертизи як інструменту боротьби з випадками шахрайства визначає основні навички, необхідні для судово-економічного експерта з використання методів бухгалтерського обліку, аудиту, криміналістичної експертизи, аналізу, судових розслідувань. Разом з тим модель включає і наявну в компанії, де проходить судово-економічна експертиза, структуру внутрішнього контролю, яка охоплює політику управління, спрямовану на запобігання шахрайства, на виявлення

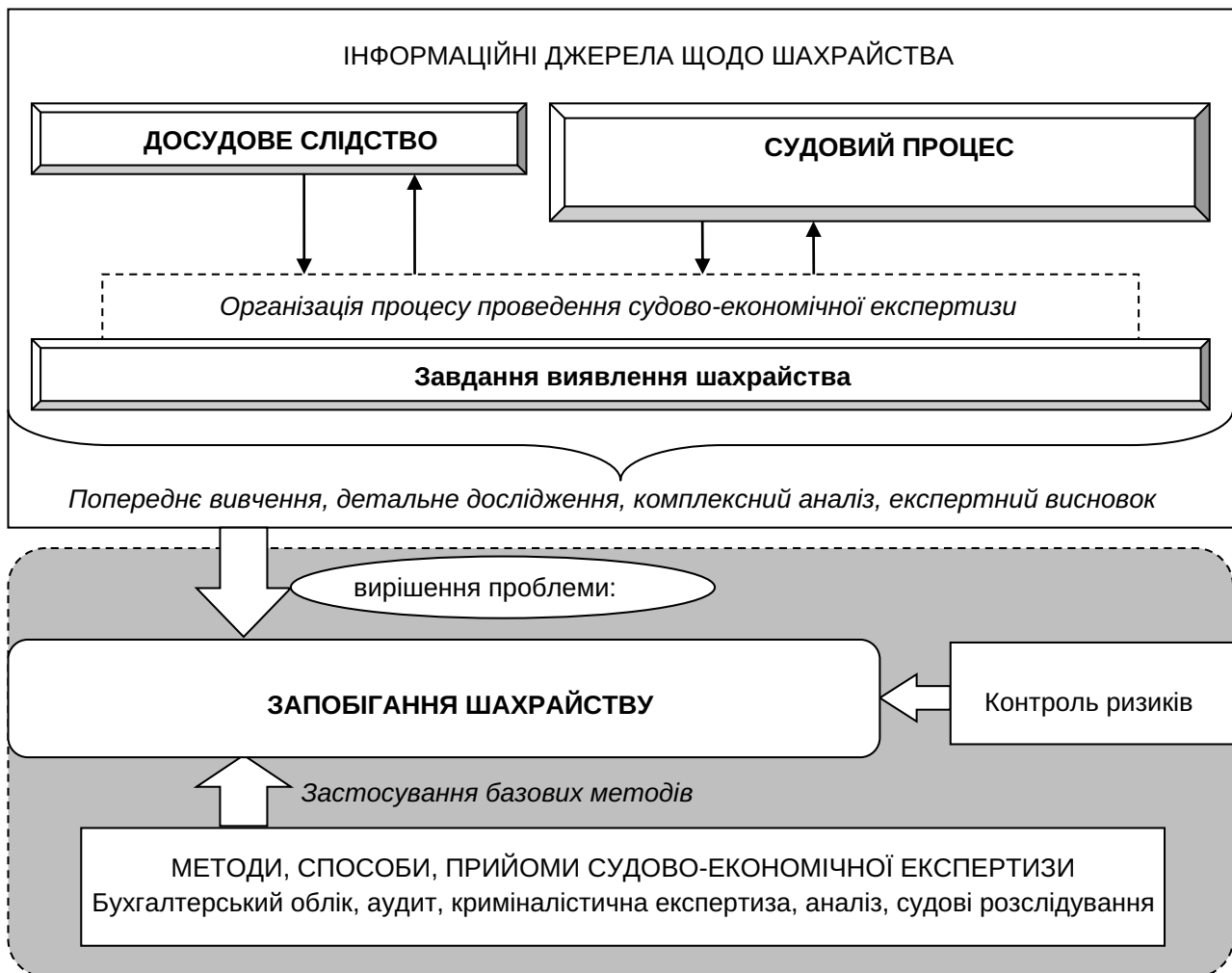

Рис. 1. Інноваційна модель судово-економічної експертизи шахрайства

випадків шахрайства та пов'язаних з ними ризиків, а також запобіжні стратегії, які впроваджує керівництво для зменшення наслідків шахрайства. Управління ризиками – це процеси, що включають ідентифікацію, оцінку та прийняття управлінських рішень за оціненими ризиками щодо запобігання шахрайства в компаніях. Тому оцінку цього елементу внутрішнього контролю компанії також закладено у модель судово-економічної експертизи шахрайства.

В цілому, закладені в дану модель процеси запобігання шахрайству класифікуються на дві групи. По-перше, це попереднє розслідування для встановлення достовірності підозри у шахрайстві. У ситуації, коли шахрайство не виявлено, це відображається у експертному висновку. По-друге, коли виявляється шахрайство, наступним кроком передбачено детальне розслідування та аналіз із подальшим звітуванням про результати для досудового слідства або судового процесу.

Розроблена структура організації судово-економічної експертизи на запити виявлення та розслідування шахрайства, передбачає чотири основних етапи, відомих з практики та наукової літератури. Це попереднє вивчення, детальне дослідження, комплексний аналіз, експертний висновок.

Попереднє вивчення забезпечує основу для розслідування шахрайства. На цьому етапі експерт-криміналіст надає відповідну підтримку у розкритті виявлених випадків шахрайства, а також допомагає у визначенні фінансової структури справи. Судово-економічний експерт спочатку повинен отримати відповідну інформацію, щоб зрозуміти наступне: подія, яка призвела до справи про шахрайство, час її вчинення, зацікавлені сторони, способи, за допомогою яких це було вчинено, потенційні вартісні оцінки збитків. Саме з таких обставин судовий бухгалтер плануватиме процес розслідування шахрайства. Також, якщо справа стосується діяль-

ності компанії, доцільно обстежити запроваджені нею заходи внутрішнього контролю.

На етапі детального дослідження слідчому необхідно з'ясувати обставини шахрайства, масштаби та наслідки. Використання різних методів отримання доказів допоможе отримати відповідну інформацію з різних джерел.

Збір інформації передбачає отримання судово-економічним експертом відповідних даних, необхідних для підтвердження або спростування представленої справи. На цьому етапі належним чином оформлені документи дозволять уникнути будь-якої втрати інформації, яка може перешкодити ефективній експертній оцінці можливих шахрайських дій.

Етап детального дослідження також включає перевірку фінансових документів, цілісний аналіз фінансової та управлінської звітності, інших підтверджувальних документів.

Етап проведення комплексного аналізу даних виокремлено в моделі окремим етапом для цілей його концентрованого опису. Дослідник може використовувати різні інструменти для аналізу даних залежно від їх характеру. Деякі з таких методів включають аналіз співвідношень (вертикальний або горизонтальний), кореляційний аналіз, тенденції та бенчмаркінг. Залежно від характеру досліджуваних даних також можуть використовуватися цифрові технології та засоби аналітичного програмного забезпечення. Наприклад, програмне забезпечення інтелектуального аналізу даних можна використовувати для відстеження ймовірних випадків шахрайства або незаконних транзакцій. Це передбачає виявлення аномалій, незвичайних транзакцій або підозрілих тенденцій чи закономірностей у наборі даних.

На практиці етапи дослідження та аналізу можуть збігатись в часі організаційно, але методично вони відокремлені. Після отримання надійних даних в подальшому доцільно їх відфільтрувати за критерієм релевантності за допомогою статистичних інстру-

ментів, щоб видалити деяку не релевантну та несуттєву інформацію. Це зменшить неоднозначність інформації і складність аналітичного етапу, що сприятиме розумінню і швидкому вивченню даних зацікавленими сторонами слідства та суду.

Експертний висновок описує обґрунтовані свідчення стосовно тих завдань, які були поставлені перед судово-економічним експертом. На судово-економічного експерта покладаються обов'язки встановлення та тлумачення фактів, а після остаточного зіставлення доказів, - підготовка остаточного висновку як підтримку судового процесу.

Висновки. В цьому дослідженні була розроблена інноваційна модель судово-економічної експертизи ефективного запобігання та виявлення шахрайства, яка включає усі вимоги до її впровадження на рівні організації процесу та інтеграції зарубіжної техніки судово-бухгалтерської експертизи. Розроблена основа для впровадження судово-економічної експертизи розділена на чотири етапи дослідження, а саме: попереднє обстеження, детальне розслідування, комплексний аналіз даних, звітність у вигляді складання експертного висновку. Новизною дослідження стало висвітлення ролі і включення в модель компонентів внутрішнього контролю компанії, яка піддається експертизі в частині запобігання шахрайству. Практичні рекомендації даного дослідження полягають у впровадженні концептуальної моделі судово-економічної експертизи з метою посилення внеску у протидію та виявлення шахрайства.

Напрями подальших досліджень пов'язані з пропозиціями підвищення кваліфікації судово-економічного експерта та посиленні змісту освітніх програм в частині компонентів методичного забезпечення ролі судово-економічної експертизи у протидії шахрайству.

Спрощену модель судово-економічної експертизи також можна використати і в структурі будь-якої компанії, щоб забезпечити стійкі рішення для запобігання випадкам шахрайства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alzoubi, A. B. (2023). Maximizing internal control effectiveness: the synergy between forensic accounting and corporate governance. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFRA-03-2023-0140>
2. Nunn, L., McGuire, B. L., Whitcomb, C. and Jost, E. (2006). Forensic accountants: financial investigators. *Journal of Business and Economics Research*, Vol. 4 No. 2, pp. 1–6.
3. Albrecht, W., Albrecht, C., Albrecht, C. and Zimbelman, M. (2008). *Fraud Examination*, Cengage Learning, Boston.
4. Bierstaker, J. L., Brody, R. G. and Pacini, C. (2006). Accountants' perceptions regarding fraud detection and prevention methods. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 21. No. 5, pp. 520–535.

5. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html>
6. Ernst & Young. (2018). Global forensic data analytics survey 2018: How can you disrupt risk in an era of digital transformation 2018? URL: <https://www.eycom.ch/en/Publications/20181203-Global-Forensic-Data-Analytics-Survey-2018/download>
7. Грицишен Д. О. Державна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності : монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. 384 с.
8. Ozili, P. K. (2015). Forensic Accounting and Fraud: A Review of Literature and Policy Implications. *International Journal of Accounting and Economics Studies*, 3(1), 63–68.
9. AICPA (2002). Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, Statement on Auditing Standards No. 99, American Institute of Certified Public Accountants, New York, NY.
10. Євдокіменко С.В. Теорія і практика судово-економічної експертизи : монографія. Харків : Панов, 2016. 540 с.
11. Rezaee, Z. (2002). Forensic accounting practices, education, and certifications. *Journal of Forensic Accounting*, Vol. 3. No. 2, pp. 207–223.
12. Akhidime, A.E. and Uagbale-Ekatah, R.E. (2014). The growing relevance of forensic accounting as a tool for combating fraud and corruption: Nigeria experience. *Research Journal of Finance and Accounting*, Vol. 5. No. 2, pp. 71–77.
13. Сімакова-Єфремян Е. Б. Загальна теорія судової експертизи як основа методології проведення комплексних судово-експертних досліджень. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3(46). С. 225–235.

REFERENCES:

1. Alzoubi, A. B. (2023). Maximizing internal control effectiveness: the synergy between forensic accounting and corporate governance. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFRA-03-2023-0140>
2. Nunn, L., McGuire, B. L., Whitcomb, C. and Jost, E. (2006). Forensic accountants: financial investigators. *Journal of Business and Economics Research*, Vol. 4. No. 2, pp. 1–6.
3. Albrecht, W., Albrecht, C., Albrecht, C. and Zimbelman, M. (2008). *Fraud Examination*, Cengage Learning, Boston.
4. Bierstaker, J. L., Brody, R. G. and Pacini, C. (2006). Accountants' perceptions regarding fraud detection and prevention methods. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 21. No. 5, pp. 520–535.
5. Vsesvitnye doslidzhennya ekonomichnyx zlochyniv ta shaxrajstva 2020. [Global Economic Crime and Fraud Survey 2020]. Available at: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html>
6. Ernst & Young (2018). Global forensic data analytics survey 2018: How can you disrupt risk in an era of digital transformation 2018? Available at: <https://www.eycom.ch/en/Publications/20181203-Global-Forensic-Data-Analytics-Survey-2018/download>
7. Hrytsyshen D. O. (2020). Derzhavna polityka v sferi zapobihannia ta protydii ekonomichnii zlochynnosti: monohrafiia.[State policy in the field of prevention and counteraction of economic crime: monograph]. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok. [in Ukrainian]
8. Ozili, P. K. (2015). Forensic Accounting and Fraud: A Review of Literature and Policy Implications. *International Journal of Accounting and Economics Studies*, 3(1), 63–68.
9. AICPA (2002). Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, Statement on Auditing Standards No. 99, American Institute of Certified Public Accountants, New York, NY.
10. Yevdokimenko, S. W. (2016). *Theory and practice of forensic economic examination*. Kharkiv: Panov. [in Ukrainian]
11. Rezaee, Z. (2002). Forensic accounting practices, education, and certifications. *Journal of Forensic Accounting*, Vol. 3 No. 2, pp. 207–223.
12. Akhidime, A. E. and Uagbale-Ekatah, R. E. (2014). The growing relevance of forensic accounting as a tool for combating fraud and corruption: Nigeria experience. *Research Journal of Finance and Accounting*, Vol. 5. No. 2, pp. 71–77.
13. Simakova-Efremian E. B. (2006). General theory of forensic examination as a basis for the methodology of conducting complex forensic research. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, vol. 3(46), pp. 225–235. [in Ukrainian]